

Citation:

P.C.A. Geyl, Levensbericht G.M. Trevelyan, in:
Jaarboek, 1962-1963, Amsterdam, pp. 413-419

HERDENKING
VAN
GEORGE MACAULAY TREVELYAN

(26 februari 1876—21 juli 1962)

DOOR

P. C. A. GEYL

Met George Macaulay Trevelyan is op zesentachtig-jarige leeftijd een man heengegaan, die van jongs af aan in de Engelse geschiedbeoefening een geheel eigen plaats heeft ingenomen. Niet de vorser, niet de systeembouwer, eenvoudig de verteller was hij, en hij wilde niet anders zijn. Hij voelde zich de drager van een traditie — historie-schrijving nauw verwant aan literatuur — die het in zijn eigen tijd hard te verantwoorden had. Aan de universiteiten kwam in zijn jonge jaren een geest tot heerschappij: noest verzamelen van opgespoorde en zorgvuldig getoetste feiten, de weergave gegroepeerd om vraagstellingen of hypothesen meer dan gericht op het effect van wederopwekking van leven; en daarmee ging gepaard een positief wantrouwen tegen de literaire geschiedschrijving en haar dramatische, emotionele, ethische bedoelingen.

Trevelyan was inderdaad uit die oudere traditie voortgekomen en er in grootgebracht. Hij behoorde tot een welgestelde en aanzienlijke familie. Hij was de derde zoon van George Otto Trevelyan, die in 1886 het baronetschap erfde van zijn vader, een hoog ambtenaar. George Otto was liberaal parlamentslid en werd in 1882, onder Gladstone, minister voor Ierland, zoals later ook zijn oudste zoon Charles minister zou worden — in een Labour kabinet. Maar George Otto had zich niet uitsluitend aan de politiek gewijd. Hij was een historicus van naam geweest. Behalve een brede geschiedenis van de betrekkingen tussen Engeland en Noord-

Amerika ten tijde van de losscheuring van dat laatste, had hij het leven van zijn oom, de grote Macaulay, beschreven in een boek, dat onder de beste biografieën van het aan dat genre zo rijke Engeland meetelt. En het was déze kant van de familie-traditie, die de jonge George Macaulay Trevelyan van kind af aan inzoog en heel zijn leven trouw bleef. Met politiek liet hij zich nooit in, ofschoon zijn oordeelvellingen wortelden in de liberale, of Whig, geestesgesteldheid. Zijn hartstocht was en bleef historieschrijven, in boeken, die stijl moesten vertonen en de lezer boeien.

Na Harrow, waar hij zich met zijn intellectuele en kunstzinnige belangstelling en ook met zijn liberalisme eenzaam voelde, kreeg hij in Cambridge een meer systematische opleiding in de geschiedenis. Zijn „college” was Trinity. In 1898 sloot hij zijn studie af met een „dissertation”, *England in the Age of Wycliffe*, die hem een fellowship aan het befaamde college bezorgde. Maitland en Acton waren de figuren, die hij als leermeesters met dankbaarheid bleef gedenken, maar die nieuwe geest, waarop ik doelde, leerde hij al kennen in Seeley, die tot zijn ergernis in Carlyle en Macaulay niet anders dan kwakzalvers wilde zien.

Trevelyan maakte zich na een paar jaar van Cambridge los; het onderwijzen trok hem niet en hij was financieel onafhankelijk. En zo kwam er nu een stroom van boeken, onder de eerste waarvan de Garibaldi-trilogie — 1907-1911 — hoog uitsteekt. Het is een verheerlijking van de vrijheidsheld, aan wiens laatste expeditie in 1867 Trevelyan's vader nog had deelgenomen, — een verheerlijking tegen de brede achtergrond van het Italiaanse landschap, het Italiaanse volkseigen, en heel de bewogen geschiedenis van het Risorgimento. Daarna bleef hij zich tot de Engelse geschiedenis bepalen. In 1926 verscheen de *History of England*, waarin hij het gewaagd had heel dat enorme onderwerp in 700 bladzijden samen te vatten, geen schools feitenrelaas, maar een beschouwing over ontwikkeling, eigenaardigheid en zin van het gebeuren.

Kort hierop volgde de benoeming tot Regius Professor of Modern History te Cambridge, één van die weinige posten aan de twee oude Universiteiten, waarover, buiten de leden van de

„colleges” om, de kroon, in feite de eerste-minister, beschikt. Tot 1941, toen hij als vijftienjarige moest aftreden, bekleedde Trevelyan dat ambt, maar werd nu tot Master of Trinity College benoemd, ook dit door de toenmalige eerste-minister, dat wil zeggen Churchill — want onder alle „colleges” van Cambridge is Trinity het enige waarvan het „headship” zo wordt vergeven. Reeds in 1930 was hem de Order of Merit verleend, een zeer zeldzame onderscheiding, die ook zijn vader had bezeten.

Ondertussen was de stroom van boeken blijven vloeien. Op een paar korte essays van historisch-beschouwelijke aard kom ik nog terug. Hier noem ik alleen de driedelige *England under Queen Anne*, 1930, 1932, 1934, die hijzelf „the chief historical work of my life” noemt, bedoeld als afronding van de onvoltooid gebleven *History of England* van zijn vereerde oudoom Macaulay. En dan, vrijwel aan het slot van zijn *œuvre*, in 1942 (maar reeds geschreven in de jaren voorafgaande aan de oorlog), *English Social History from Chaucer to Queen Victoria*. Van al zijn boeken maakte dit de meeste opgang. De 200.000 exemplaren van zijn *History of England* waren al geen kleinigheid, maar van de *Social History* werden er bijna 400.000 verkocht.

Trevelyan vertelt dit alles in een autobiografietje, dat hij in 1947, met nog een paar kleine beschouwelijke artikelen, uitgaf. Het is een charmant geschriftje. Het beperkt zich bewust tot de invloeden, die hem tot het schrijven van zijn boeken brachten, maar daartoe behoorden vanzelfsprekend zijn levensomstandigheden. En hoe bij uitstek gelukkig waren die, wat een bevoorrecht sterveling ontmoeten wij! Rijkdom en vrijheid van beweging om te beginnen. Hij is zelf getroffen, als hij in zijn jonge jaren in Italië de voetsporen van Garibaldi volgt, mensen opzoekt, boeken en handschriften koopt naar het hem te pas komt, door het contrast met die eminente professor in Mantua, die door geldgebrek feitelijk beperkt bleef tot wat de plaatselijke bibliotheek en het plaatselijke archief hem boden. Maar bovendien, van kindsbeen af en heel zijn leven door: cultuur. Zijn moeder stamde eveneens als zijn vader uit een hoog ontwikkeld milieu. Heel de kring, waarin hij zich be-

woog, was van aristocratische allure, maar ook geestelijk had zij niveau, literair geïnteresseerd of zelfs befaamd, mooie landhuizen als natuurlijke plaatsen van ontmoeting. Later opnieuw Cambridge, en daar, in die unieke omgeving, als Regius Professor reeds een figuur van aanzien om eindelijk in de Master's Lodge van Trinity College zijn laatste actieve jaren te slijten op een van eerbied omringde hoogte. En Trevelyan ziet het alles bovendien door een roze bril. Haast alle namen, die hij noemt, en het zijn er vele, krijgen een vriendelijk of zelfs hooggestemd lofspraakje mee. Een leven zonder strijd.

Zo werd ook zijn visie op de geschiedenis gekleurd door een ietwat onrealistisch optimisme; hij gebruikte die term naderhand zelf. Gibbon's uitspraak, dat „history is little more than the register of the crimes, follies and misfortunes of mankind” bracht zijn gemoed in opstand. Als geheel, zeker, maakt de geschiedenis een vormloze verschijning, maar wat hij erin zocht, waren „gedeelten, die een scherp getekend blij einde hebben”. Het tijdvak van de eenmaking van Italië, van 1849 tot '60, leverde hem er zo één, en bij het voorbereiden en schrijven leefde hij zijn gevoelens van verrukking uit op een manier, die duizenden lezers zou meeslepen.

Al vóór de Garibaldi-boeken, in 1904, was hij losgebarsten met het manifest *Clio a Muse*, waarin hij opkwam tegen de schokkende stelling, verkondigd door de nieuwe Regius Professor te Cambridge, Bury — meer dan twintig jaar later zou hij diens opvolger worden —, *dat de geschiedenis een wetenschap is, niets meer en niets minder*. (Het is karakteristiek voor Trevelyan, dat hij in latere herdrukken de naam van Bury supprimeerde — „against whom I never had any personal feeling”; alsof dat polemieek onmogelijk zou maken!) Door die „verwetenschappelijking” van de geschiedenis — aldus de jonge Trevelyan — gaat het element *verhaal* verloren, en dat is toch hetgeen waar het op aankomt een verhaal dat, om grote geschiedschrijving te worden, bezielde moet zijn van een ethische overtuiging. Probleem, verklaring, oorzaken aanwijzen — alles heel mooi, maar de eerste functie van de geschiedenis is en moet blijven: het aanschouwelijk maken, het indringen in de geest

van vroegere generaties. Als de man, die het meest gedaan heeft om de geschiedbeschouwing te verlossen uit het achttiende-eeuwse rationalisme en universalisme waarin de mens maar een overall eendere abstractie blijft, noemt Trevelyan Walter Scott. Voor Scott is een man niet louter een vertegenwoordiger van de menselijke soort, hij onderscheidt elk type, voortgebracht door een bijzondere omgeving, door de tijd, door het beroep, door het land, het gewest . . . Aan Scott heeft de mensheid het te danken, dat zij nader tot een waarachtig begrip van de geschiedenis kon komen, want hij was de eerste om in te zien, dat de geschiedenis der mensheid niet eenvoudig is, maar samengesteld, dat de geschiedenis zich nooit herhaalt, maar altijd weer nieuwe vormen scheidt in verband met tijd en plaats.

Afgezien van de ietwat buitensporige verheerlijking van de grote romanschrijver, zijn dit vruchtbare gedachten, alleen is het gevaarlijk ze in een absolute tegenstelling tot de wetenschappelijke benadering te willen zien. Dat heeft Trevelyan naderhand trouwens theoretisch met zoveel woorden betoogd in de inaugurele rede, waarmede hij in 1928 als Regius Professor te Cambridge optrad: *The Recent State of History*. Maar de geest van *Clio a Muse*, dat hij later met een glimlach als „crude” jeugdwerk bestempelde, is in die rede nog wel degelijk present. De nadruk op het bezielde verhaal en ook zijn wantrouwen tegen het geestdodend verzamelen van feiten en nieuwe vondsten, merkt men er nog in op; de geschiedenis, waarschuwde de Regius Professor, dreigde onleesbaar te worden.

Niettemin heeft hij vooral in *The Reign of Queen Anne*, dat hem dan jaren zou bezighouden, ook praktisch naar de synthese van imaginatie en vorsersarbeid gestreefd, en met meesterschap. Trouwens ook van dat „onrealistisch optimisme” kan hij later afstand nemen. Het was de oorlog van 1914, die hem een schok had gegeven en hem daarvan, van dat al te gemakkelijke vertrouwen, zo verzekert hijzelf, bevrijdde; ook doordat hij nu „in de echte en actieve wereld geworpen werd, die hij zo lang had vermeden”. De bevrijding was overigens tot het laatst toe maar gedeeltelijk.

Jarenlang na 1918 leefde hij in de zalige overtuiging, dat de ramp een nieuw tijdvak van vrede had ingeluid, en ofschoon hij zegt, dat hij het in Italië opkomend fascisme haatte, — dat het een sombere schaduw terugwierp op de vrijheidsstrijd van het Risorgimento, die hij zo onvoorwaardelijk verheerlijkt had, zegt hij niet. En over de bittere opinie-strijd in het Engeland van de jaren dertig tussen *appeasement* ofwel kloek front maken tegen de dictators, geen woord. Waar stond hij? Hij zegt het niet.

En neem zijn *History of England* (van 1926 dus). Het is een boek, dat niet alleen boeiend geschreven is, maar het getuigt van een indrukwekkende historische eruditie en van oog voor wat op ieder moment het eigenaardige of het essentiële is. Maar het is alles gezet in een toon van voldoening, die soms toch weer onrealistisch optimistisch aandoet. „Parliament is the outcome of the common sense and the good nature of the English people.” — Het is niet goed steeds grote heersers te hebben: „John, Edward II and the Stuarts had their appointed place in the destiny of Britain.” Alles werkt ten goede in dat gezegende Engeland! En zelfs in *The Reign of Queen Anne* zijn soortgelijke uitingen te vinden.

En tot slot dan de *Social History*, een terugkeer tot de manier van de *History of England*. Het fenomenaal succes is een aanwijzing, die het al heel verkeerd zou zijn om met vakmanshooghartigheid te verwaarlozen. De geest van Scott, zoals hij die zag, is hier vaardig geworden. En die zin voor het eigene van elk tijdvak, die liefdevolle aandacht voor de mens in zijn duizenderlei wisselwerking met zijn omgeving, dat zijn waarachtig historische kwaliteiten.

Voor Trevelyan, zoals hij het zelf in zijn intreerede uitdrukt, „ligt de poëzie der geschiedenis in dat haast wonderbaarlijke feit, dat eenmaal op deze aarde, eenmaal op deze vertrouwde plek, andere mannen en vrouwen zich bewogen, even waarachtig als wij heden zijn, hun eigen gedachten denkend, beheerst door hun eigen hartstochten, maar nu allen weg, de éne generatie verdwijnende na de andere, weg even volslagen als *wij* eenmaal verdwenen zullen zijn, gelijk de spookverschijningen bij het hanengekraai.”

De grenzen van de sociale geschiedenis zijn in dit boek ruim getrokken. Economische factoren, levensgewoonten, klasse-verhoudingen. In de negentiende eeuw (om mij tot dat voorbeeld te beperken) de invloed van de troosteloze nieuwe stadswijken op een bevolking losgescheurd van het platteland — de onvervangbare menselijke waarden van het leven in landelijk verband worden hier zeker wel geïdyliseerd —, de laïcisering van oude instellingen en de algemene vervlakking van het godsdienstig gevoel. Namen als John Stuart Mill, Ruskin, Leslie Stephen, John Morley, ontbreken niet. Het is sociale geschiedenis met een sterke culturele inslag.

De specialist zal op veel onderdelen aanmerking maken. Hij zal vinden, dat er licht over de problemen is heengelopen, dat de detailverdeling iets willekeurigs heeft. Maar met dat al is de belezendheid van de schrijver formidabel, en er deelt zich uit zijn relaas een evocatie van leven mee zoals de specialist die niet licht bereikt.

Trevelyan spreekt van zijn werk aan die boeken als wat vorm en inhoud gaf aan zijn leven. Populair? Ja. Maar niet zo, dat de schrijver er zich gemakkelijk van afmaakte. De arbeid, die achter die pakkende voorstellingen zat, was enorm. En het schrijven zelf geschiedde met hoog gespannen zorg. Nooit tevreden met de eerste versie. Overschrijven en nogmaals overschrijven, soms tot viermaal toe.

Trevelyan schreef zijn autobiografie toen hij zeventig was, een leeftijd, zoals hij zegt, die het onwaarschijnlijk maakte dat hij nog belangrijk historisch werk zou presteren. En inderdaad, ofschoon hij nog zestien jaar zou leven, er kwam heel weinig meer van zijn pen. (Pas in die fase, 't zij in het voorbijgaan gezegd, in 1947, benoemde onze Akademie hem tot buitenlands lid.) De ouderdom was vroeg voor hem gekomen. Een leven zonder strijd, zei ik, maar een leven van ingespannen concentratie, van niet aflatende toewijding aan zijn werk.